

ZAPISI

Avgust Lešnik

NOVI MOSKOVSKI DOKUMENTI O INFORMBIROJU

O vzrokih in posledicah jugoslovansko-sovjetskega spora v času Informbiroja /IB/¹ je v domači in tuji znanstveni literaturi² napisanega izjemno veliko. Toda sodeč po kvaliteti publiciranega, zlasti pa po načinu interpretacije dejstev, bi lahko rekli, da problematika "leta 1948" še zdaleč ni izčrpana. Objektivni pogoji za politično, idejno in historiografsko valorizacijo leta 1948 šele nastajajo, in to z odpiranjem ruskih oz. bivših sovjetskih arhivov. Zgodovinarji, ki se ukvarjamo z informbirojevsko problematiko, smo vseskozi poudarjali, da se ključno arhivsko gradivo, ki bo potrdilo ali zavrglo vrsto hipotez v okviru kompleksa leta 1948, ne nahaja v arhivih bivše Jugoslavije in zahodnih dežel, temveč v zdajšnjih ruskih arhivih. Zato je toliko bolj razveseljivo, da je bil v začetku 90. let storjen pomemben premik; tedaj so v Moskvi predstavili 17 dokumentov iz Arhiva Ministrstva za zunanje zadeve Sovjetske zveze³, ki niso bili dostopni niti sovjetskim zgodovinarjem.

Objavljeni dokumenti (1-15) osvetljujejo predvsem ozadje, stopnjevanja napetosti v jugoslovansko-sovjetskih odnosih v prvi polovici leta 1948, medtem ko sta zadnja dva vezana na dogajanje v letu 1949. 'Moskovski' dokumenti predstavljajo novost tudi za naše raziskovalce, z izjemo dveh pisem, ki sta bili objavljeni v Jugoslaviji že v času spora: "Pismo J. B. Tita V. M. Molotovu, ministru za zunanje zadeve" (20. marca 1948)⁴, in "Pismo CK KPJ tovarišema J. V. Stalinu in V. M. Molotovu" (17. maja 1948)⁵. Ob tem velja spomniti, da je bilo - tako zaradi vsiljene obrambne pozicije, kot tudi zaradi negotovega končnega razpleta informbirojevskega spora - jugoslovansko državno in partijsko vodstvo (v nasprotju z vzhodnoevropskimi) zainteresirano, da je bila javnost sproti seznanjena s potekom spora prek dnevnega časopisja kot tudi z dokumentarnim gradivom, kot so pisma, izbrani materiali, bele knjige itd.⁶

Pričujoči dokumenti - gre predvsem za dopisovanje med sovjetskim veleposlaništvom v Beogradu in zunanjim ministrstvom Sovjetske zveze - kažejo, da Moskva v svojem stopnjevanju pritiska na jugoslovansko vodstvo sploh ni računala na izbruh kakšnega širšega spora, ki bi lahko imel daljnosežne mednarodne posledice. Stalin je bil tudi tokrat prepričan - prav na podlagi zavajajočih poročil "o stanju v Jugoslaviji" tedanjega sovjetskega veleposlanika v Beogradu A. Lavrentijeva - v uspeh stare preizkušene prakse: obdolžiti je potrebno krivoverce v Beogradu, zahtevati od CK KPJ njihovo zamenjavo in postaviti novo vodstvo, ki bo poslušno izvajalo moskovsko linijo. Vendar Beograd diktata Moskve ni sprejel; to je bil vsekakor prvi primer upora proti Stalinu, ne sicer posameznika⁷, pač pa neke partije⁸. In prav zaradi neposlušnosti Beograda dobi

¹ Informbiro (IB Kominform) je bil ustanovljen v Szklarski Porębi na Poljskem konec septembra 1947 na zasedanju devetih KP kot posvetovalni organ evropskih komunističnih in delavskih partij (1947-1956). Praksa je pokazala, da je IB pomenil le novo obliko institucionalizacije v mednarodnem delavskem gibanju, medtem ko so se v praksi ohranili stari, kominterski odnosi.

² Npr.: Č. Štrbac, Jugoslavija i odnosi izmedju socialističkih zemalja: Sukob KPJ i Informbiroa, Beograd 1975; A. Lešnik, Spor med Jugoslavijo in informbirojem, Ljubljana 1978; R. Radonjić, Sukob KPJ s Kominformom i društveni razvoj Jugoslavije (1948-1950), Zagreb 1979; A. Lešnik, Titova partija v boju s Stalinovim dogmatizmom, Ljubljana 1981; V. Dedijer, Novi prilozki za biografiju Josipa Broza Tita, III, Beograd 1984; Jože Pirjevec, Tito, Stalin in Zahod, Ljubljana 1987; M. Nikoliš, Informbiro, I-II, Zagreb 1989; I. Banac, Sa Staljinom protiv Tita: Informbirojevski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu, Zagreb 1990 idr.

³ Vestnik MID SSSR (Ministrstva za zunanje zadeve ZSSR), št. 6, 31. III. 1990, str. 58-63.

⁴ Pisma CK KPJ in pisma CK VKP(b), Ljubljana 1948, str. 17-18.

⁵ Ibidem, str. 27.

⁶ Vso to gradivo je zbral in pokomentiral Vladimir Dedijer v delu z naslovom Dokumenti 1948, I-III, Beograd 1980. "Fondazione Giangiacomo Feltrinelli" je v sodelovanju z "Russian Centre for the Represervation and Study of Documents of most Recent History" izdala zapisnike vseh treh konferenc IB s komentarjem: "The Cominform. Minutes of Three Conferences 1947, 1948, 1949" (Edited by G. Procacci... et al.), Annali dell' Instituto Giangiacomo Feltrinelli (Milano 1994).

⁷ Glej zbornik: Ketzler im Kommunismus - Alternativen zum Stalinismus, Th. Bergmann/M. Keßler (Hg.), Mainz, 1993.

⁸ Stalin je bil prepričan, da bo njegova kritika jugoslovanskega partijskega in državnega vodstva povzročila razkol v CK KPJ. To se na presenečenje Moskve ni zgodilo, saj sta se samo S. Šujović in A. Hebrang izrekla za Stalina.

tedaj IB poznano vlogo; to potrjujejo tudi analize, saj je spopad s KPJ dal osnovni pečat vsej dejavnosti IB. V svoji devetletni zgodovini (1947-1956) ni nikdar uresničeval ciljev zaradi katerih je bil uradno ustanovljen. Nikoli ni mogel zaživetiti kot instrument razvijanja sodelovanja med KP. V bistvu je IB samo dvakrat stopil na sceno - bilo je to leta 1948 in 1949, ko se je "vodilna partija" odločila, da prek njega internacionalizira svoja razhajanja z vodstvom KPJ. Na primeru spora s KPJ se je jasno pokazalo, da je bil IB ustanovljen izključno za doseg hegemonskih ciljev "centra". Ko pa se je pokazalo, da IB ni bistveno vplival na potek spora, kakor tudi dejstvo, da je lahko Stalin ustvaril enak pritisk na Jugoslavijo tudi brez njega, je bil IB praktično porinjen na stranski tir.

O političnem, ekonomskem in vojaškem pritisku na Jugoslavijo v času IB je napisano mnogo. Poudariti pa velja, da je - jugoslovanska stran prav zaradi izrecnega vztrajanja, da gre za v IB napadu za spor med dvema državama (tu je tudi ključ uspeha!) in ne med dvema partijama - dosegla pomemben preobrat in simpatije v mednarodni skupnosti. Seveda pa v tem kontekstu ne gre prezreti, da je - na uspešen razplet spora nedvomno vplivala tudi interesosferna politika, začrtana že na moskovskem srečanju med Churchillom in Stalinom (oktobra 1944); bolje rečeno svojstvena nemoč tega sporazuma, kajti zdi se, da je past sporazuma za obe strani prav v tem, da je parafirani sporazum pustil odprto vprašanje, kdaj in pod kakšnimi pogoji ga lahko njegovi akterji uresničijo.⁹

DOKUMENTI¹⁰

(1) Iz telegrama A. I. Lavrentijeva V. M. Molotovu
(7. januar 1948)

1. V vseh nastopih... se precenjuje pomen jugoslovanskega partizanskega gibanja...
2. Pri določanju pomena vojaških izkušenj osvobodilnega gibanja osnovni zakon o nadaljnjem razvoju jugoslovanskih oboroženih sil ne priznava brezpogojno znanja in izkušenj Sovjetske armade v Veliki domovinski vojni ...

Čeprav Vukmanović govori o pomenu poznavanja sovjetske vojaške doktrine in izkušenj Sovjetske armade v Veliki domovinski vojni, obenem poudarja: "brez temeljitega poznavanja političnih, ekonomskih, geografskih in zgodovinskih pogojev v naši deželi, brez temeljitega preučevanja izkušenj naše vojne, njenih posebnosti in razvoja naše armade, se ne da razumeti ne marksizma, ne leninizma, ne sovjetske vojaške doktrine. Katerakoli druga pot bi vodila k dogmam in mehanskemu prenosu izkušenj Sovjetske armade v naše pogoje..." Ker je ujetnik lastne "specifičnosti", Vukmanović ne razume bista marksizma-leninizma, ne razume bista sovjetske vojaške doktrine...

3. Znano je, da je ravno tov. Stalin pozval k razvoju partizanskega oboroženega boja v pogojih okupacije in utemeljil nujnost in pomen tega boja. Popovićevo (op. Koča) povzdigovanje Tita v krog velikih vojaških teoretikov ni nič drugega kot klečeplazenje pred Titom, ki ima očitno to klečeplazenje za dejansko oceno svojih vojaških sposobnosti...

4. Domnevam, da se vse to dogaja zaradi slabe teoretične in predvsem vojaške podkovanosti vodstva jugoslovanske armade, in kot posledica določene nacionalne omejenosti, o čemer sem poročal že pred časom. Nedvomno je na dokumente, ki jih obravnavamo, vplival tudi "*voždizem*" (voditeljstvo) maršala Tita.

Ali se strinjate, da bi zaradi pozitivnega vpliva na jugoslovansko vojsko objavili kritiko navedenih dokumentov v reviji "Vojaška misel", ki jo prejema tudi vojaško vodstvo Jugoslavije?

Ali se, poleg tega, strinjate, da bi povedali svoje kritične pripombe Djilasu, ki bo ob svojem obisku v Moskvi po Titovem nalogu predstavil Sov(jetski) vla(di) vrsto vojaških vprašanj?

(2) Iz telegrama V. M. Molotova A. I. Lavrentijevu,
namenjenega J. Brozu Titu ali E. Kardelju
(28. januar 1948)

... "Moskva je prejela obvestilo, da namerava Jugoslavija v kratkem poslati eno od svojih divizij na južne meje Albanije. Ker Moskva takega obvestila od Jugoslavije ni prejela, Molotov sprašuje, ali je ta informacija resnična. Moskva se boji, da bi v primeru prihoda jugoslovanske vojske v Albanijo

⁹ V. Dedijer, *Interesne sfere*, Beograd 1980; A. Lešnik, *Aktualnost sporazuma "fifty-fifty"*, v: *Primorska srečanja*, 1994, št. 158, str. 359-365.

¹⁰ Na tem mestu je sedaj prvič (v slovenskem jeziku) objavljenih 15 novih dokumentov iz zgodovine IB (dva sta, kot že rečeno, objavljena v 'Pismih'). Dokumente je iz ruščine prevedel Borut Müller.

Anglo-Saksonci ocenili tako dejstvo kot jugoslovansko okupacijo Albanije in kršenje njene suverenosti. Ob tem je možno, da bodo Anglo-Saksonci izkoristili to dejstvo in se ob opravičilu da gre za 'zaščito' neodvisnosti Albanije, vojaško vmešali. Moskva prosi za pojasnila ..."

(3) Iz telegrama A. I. Lavrentijeva Ministrstvu za zunanje zadeve ZSSR
(28. januar 1948)

... Po mnenju Tita je grškim monarhistom in njihovim pokroviteljem treba dati vedeti, da bo Jugoslavija resno branila Albanijo. Če ta namera ne bo jasno izražena, lahko monarhisti zavzamejo južno Albanijo, ker je albansko-grška meja popolnoma prazna. Tito je tudi povedal, da se ne strinja z bojzarnijo Moskve glede možnih korakov Anglo-Saksoncev. Ni izključeno, da se bo dvignilo nekaj prahu v časopisih, vendar se na to ne gre ozirati. Tito je prosil, naj se njegova stališča prenesejo Moskvi in obenem izjavil, da bo začasno ustavil pošiljanje divizije v Albanijo. Če Sovjetska zveza smatra, da pošiljanje sploh ne bi bilo smotno, bo Jugoslavija to mnenje upoštevala. Toda v primeru, da bo Grčija zavzela južno Albanijo, bo, kot je na pol v šali dejal Tito, "Jugoslavija skupaj s Sovjetsko zvezo jedla isto kašo" ...

(4) Iz telegrama V. M. Molotova A. I. Lavrentijevu, (31. januar 1948) namenjenega J. Brozu Titu
(31. januar 1948)

... "Tovarišu Titu.

Iz Vašega pogovora s tov. Lavrentijevom je razvidno, da imate za normalno, če se Jugoslavija, ki ima s SZ sklenjen sporazum o medsebojni pomoči, ne samo ne posvetuje s SZ glede pošiljanja svoje vojske v Albanijo, ampak celo ne obvesti SZ po ustreznem postopku. Sporočam Vam, da je Sovjetska vlada popolnoma slučajno izvedela za sklep jugoslovanske vlade glede pošiljanja Vaše vojske v Albanijo, in sicer iz privatnih pogovorov sovjetskih predstavnikov z albanskimi. SZ ima tak način za nenormalen. Če pa imate Vi tak način za normalen, Vas moram po nalogu Vlade ZSSR obvestiti, da se ZSSR ne more strinjati s tem, da je postavljena pred izvršeno dejstvo. S tem v zvezi je seveda jasno, da ZSSR kot zaveznica Jugoslavije ne more nositi odgovornosti za posledice takega ravnanja jugoslovanske vlade brez posvetovanja in celo brez vednosti Sovjetske vlade. Tov. Lavrentijev nam je sporočil, da ste zadržali pošiljanje jugoslovanske vojske v Albanijo, kar smo vzeli na znanje. Očitno pa obstaja med našima vladama resno razhajanje pri razumevanju medsebojnih odnosov med našima državama, ki imata zavezniške odnose. Da bi se izognili nesporazumom, bi bilo treba taka razhajanja uskladiti na tak ali drugačen način.

Molotov" ...

(5) Iz telegrama A. I. Lavrentijeva V. M. Molotovu
(31. januar 1948)

... Danes sem Vaš telegram predal Titu. Ko je Tito dvakrat prebral telegram, je, skrajno razburjen, dejal, da ni pričakoval, da bo Sovjetska vlada temu pridala tak pomen. Priznava, da je naredil napako, saj bi se moral predhodno posvetovati s Sovjetsko vlado, in taka posvetovanja glede zunanjepolitičnih vprašanj se bodo v prihodnje vršila. Razume, da bo za take nepravilne politične korake reakcija zahtevala odgovornost Sovjetske zveze. Jugoslovanska divizija ne bo poslana v Albanijo. Tito je zagotovil, da jugoslovanska vlada ni imela niti najmanjše namere postaviti Sovjetske vlade pred izvršeno dejstvo. Po besedah Tita tu ni krivo jugoslovansko vodstvo, ampak on sam kot vrhovni poveljnik. Predvideval je, da ukrep, ki temelji na soglasju z albansko vlado, ni korak, ki bi zahteval posvetovanja s Sovjetsko vlado, tudi zato, ker je bil prejšnje poletje v Albaniji začasno stacioniran jugoslovanski letalski polk in takrat s strani Sovjetske vlade ni bilo nobenih nasprotovanj. Na to sem pripomnil, da letalski polk ni pehotna divizija in da je mednarodni položaj sedaj nekoliko drugačen ...

Ob koncu pogovora je Tito izjavil, da se ne strinja s tov. Molotovom, da "med našima vladama obstajajo resna razhajanja glede razumevanja medsebojnih odnosov med našima državama..." Tito je poleg tega dodal, da je to prvič, da Jugoslavija ni uskladila svojih dejanj s Sovjetsko zvezo. Na to sem pripomnil, da so bili glede vprašanja posvetovanja o zunanjepolitičnih zadevah tudi drugi

primeri, ko je jugoslovanska vlada delovala brez vednosti Sovjetske vlade. Lani je na primer jugoslovanska vlada ne samo podpisala sporazum o sodelovanju z Bolgarijo¹¹ ne da bi se posvetovala s Sovjetsko vlado, ampak ga je podpisala celo ne glede na priporočila, naj tega ne stori pred podpisom mirovne pogodbe z Bolgarijo. Na to Tito ni odgovoril ...

(6) Iz telegrama V. M. Molotova A. I. Lavrentijevu,
namenjenega J. Brozu Titu
(1. februarja 1948)

... "Mislimo, da obstajajo med Vami in nami resna razhajanja glede zunanjepolitičnih vprašanj. Zaradi napetega mednarodnega položaja mislimo, da je razhajanja treba preseči, in sicer tako, da bi mnenja izmenjali na neuradnem posvetu v Moskvi. Prosimo, da v Moskvo pošljete dva ali tri odgovorne predstavnike jugoslovanske vlade, da bi ta mnenja izmenjali. Povabljeni so tudi predstavniki bolgarske vlade. Datum prihoda naj ne bo kasneje kot 8.-10. februar. Sporočite Vaše stališče."¹²

Molotov" ...

(7) Iz telegrama A. I. Lavrentijeva Ministrstvu za zunanje zadeve ZSSR
(9. marec 1948)

Kidričev pomočnik za ekonomsko svetovanje, Srzentić, je trgovinskemu predstavniku Lebedjevu izjavil, da obstaja sklep vlade, ki državnim organom in ustanovam prepoveduje posredovati kakršnokoli gradivo o gospodarstvu komurkoli. Zato, ne glede na predhodni dogovor, ne more predati Lebedjevu ustreznega gradiva. Organi državne varnosti so dobili nalogo, da to nadzirajo. Srzentić je povedal, da se namerava Kidrič o tem sam pogovoriti z Lebedjevom. Pripomniti moram, da je bil ta sklep jugoslovanske vlade sprejet lani poleti. Takrat sem se pogovarjal s Kardeljem, ki je dal nalogo Kidriču, da nam pošilja potrebne podatke. Na osnovi tega dogovora je Lebedjev od Ekonomskega sveta dobival nekatere podatke glede gospodarskih vprašanj. Popolnoma jasno je, da izjava Srzentića odseva spremembe v odnosih vodstva do Sovjetske zveze.

(8) Iz telegrama V. M. Molotova D. M. Armjaninovu¹³, za J. B. Tita ali E. Kardelja
(18. marec 1948)

... "Prejeli smo sporočilo, da je Kidričev pomočnik Srzentić izjavil sovjetskemu trgovinskemu predstavniku Lebedjevu, da je skladno s sklepom jugoslovanske vlade prepovedano dajati sovjetskim organom informacije glede gospodarskih vprašanj. To nas preseneča, saj obstaja dogovor o nemotenem pošiljanju te vrste informacij organom Sovjetske vlade. Še bolj nas je začudilo, da organi jugoslovanske vlade izvajajo ta ukrep enostransko, brez kakršnegakoli obvestila ali pojasnil. Sovjetska vlada ima tako ravnanje jugoslovanske vlade za izraz nezaupanja sovjetskim predstavnikom v Jugoslaviji in za izraz neprijaznega razpoloženja do ZSSR. Razumljivo je, da ob takem nezaupanju sovjetskim predstavnikom v Jugoslaviji le-ti ne morejo biti prepričani, da se podobni izrazi neprijaznosti ne bodo ponovili. Zato je Sovjetska vlada naročila ministrstvom črne metalurgije, barvne metalurgije, kemične industrije, hidrocentral, zvez in zdravstva, naj nemudoma odpokličejo vse svoje strokovnjake in druge delavce" ...

¹¹ Gre za podpis t.i. "blejskih sporazumov" (1. avgusta 1947) in pogodbe o prijateljstvu, sodelovanju in vzajemni pomoči (27. novembra 1947 v Evksinogradu, danes Varna). Več o tem: S. Nežović, Blejski sporazumi (Tito-Dimitrov) 1947, Ljubljana 1978; A. Lešnik, Titova partija v boju s Stalinovim dogmatizmom, str. 51-61 (Problematika balkanske federacije).

¹² V Moskvo so prišli bolgarski voditelji: Dimitrov, Kolarov in Kostov ter jugoslovanska delegacija: Kardelj, Bakarić, Djilas in Ranković. Stalin je upal, da bo na sestanek v Moskvo prišel tudi Tito. Ranković je zapisal v svoj dnevnik: "Rusi so pričakovali, da bo v delegaciji tudi Tito, in ker ni prišel, so bili besni". Sestanek se je začel 10. februarja in je pomenil začetek prve faze napada na neodvisnost in suverenost Jugoslavije, saj je Stalin zahteval takojšnjo ustanovitev bolgarsko-jugoslovanske federacije (ibidem, str. 80).

¹³ D. M. Armjaninov, začasni odpravnik poslov ZSSR v FLRJ.

(9) Iz telegrama V. M. Molotova A. I. Lavrenijevu,
za namestnika ministra za zunanje zadeve FLRJ, A. Beblerja
(23. april 1948)

... "Jugoslovanska vlada je že prekršila nedavno sklenjen sporazum o medsebojnem posvetovanju glede važnejših mednarodnih vprašanj, ko je Američanom in Angležem izrazila svoje stališče glede Trsta, ne da bi se o tem posvetovala z ZSSR. V zvezi s tem Sovjetska vlada smatra, da omenjeni sporazum zanjo ni zavezujoč in ne more sporočiti jugoslovanski vladi svojega stališča glede vprašanja jugoslovansko-avstrijske meje. Svoje stališče glede tega vprašanja bo izrazila na posvetu štirih vlad v Londonu.

... Jugoslovanski vladi tudi sporočite, da veleposlanik Popović ni obvestil Sovjetske vlade o tem, da je pred nekaj tedni ameriški veleposlanik v Beogradu izjavil jugoslovanski vladi, da ZDA ne bo podprla ravnanja grške vlade glede spremembe albansko-grške meje ob uporabi sile" ...

(10) Nota Veleposlaništva ZSSR v FLRJ
(20. maj 1948)

Minister za zunanje zadeve g. Simić je 23. aprila letos predal Veleposlaniku ZSSR Lavrentijevu odgovor Jugoslovanske Vlade glede izjave Sovjetske Vlade, da se ne čuti zavezano s Sporazumom o posvetovanjih glede važnejših mednarodnih vprašanj, ker je Jugoslovanska Vlada kršila sporazum. V zvezi s tem ima Veleposlaništvo ZSSR čast sporočiti Ministrstvu za zunanje zadeve FLRJ naslednje: Jugoslovanska Vlada trdi, da je v 24 urah obvestila Sovjetsko Vlado o svoji nameri odgovoriti zahodnim državam glede njihovega predloga o reviziji mirovnega sporazuma z Italijo - glede priključitve Trsta Italiji - in da je čakala mnenje Sovjetske Vlade glede tega vprašanja. Ker Sovjetska Vlada ni podala nobenega mnenja, je dala Jugoslovanska Vlada zahodnim državam tak odgovor, kot se ji je zdel potreben in koristen za demokratične sile v Italiji. Ta trditev Jugoslovanske Vlade je v očitnem nasprotju z dejstvi. Veleposlaništvo ima za nujno naštetiti ta dejstva.

1. 21. marca zvečer je Pomočnik ministra za zunanje zadeve g. Bebler Začasnemu odpravniku poslov ZSSR Armjaninovu le omenil sklep Jugoslovanske Vlade, da bo vročila noto Vladam ZDA, Velike Britanije in Francije glede njihovega predloga Vladi ZSSR o reviziji mirovnega sporazuma z Italijo - glede Trsta. G. Bebler je prav tako le obvestil Armjaninova o nameri Jugoslovanske Vlade, da na tiskovni konferenci uradno izjavi, da je pripravljena reševati Tržaško vprašanje na osnovi pogajanj Tito-Togliatti in skleniti z Italijansko Vlado sporazum o prijateljstvu in nenapadanju. Pri tem g. Bebler ni izražal želje Jugoslovanske Vlade, da bi se glede teh vprašanj posvetovala s Sovjetsko Vlado.

2. Veleposlanik Lavrentijev je 22. maja v razgovoru z Ministrom Simićem poudaril, da je g. Bebler v obvestilu Armjaninovu načel zelo važna vprašanja in v zvezi s tem izrazil upanje, da se bo Jugoslovanska Vlada posvetovala z Vlado ZSSR še preden bo nastopila z uradnimi izjavami glede omenjenih vprašanj.

3. Razen tega je skladno sporočilo, objavljenemu 23. marca, Jugoslovanska Vlada predala noto Vladam ZDA, Velike Britanije in Francije glede njihovega predloga o reviziji mirovnega sporazuma z Italijo že 22. marca opoldne. To priča o tem, da trditve Jugoslovanske Vlade, da je pričakovala odgovor Sovjetske Vlade v 24 urah, ne ustrezajo resničnosti.

4. Iz note Jugoslovanske Vlade in izjave Ministra za zunanje zadeve g. Simića na tiskovni konferenci 22. marca sledi, da se je Jugoslovanska Vlada izrekla za revizijo mirovnega sporazuma z Italijo v delu, ki zadeva Trst, ne da bi se posvetovala z Vlado Sovjetske Zveze, ob tem, da je imela Jugoslovanska Vlada vse možnosti, da izmenja stališča glede vseh navedenih vprašanj, toliko prej, ker je bila nota Vlad ZDA, Velike Britanije in Francije poslana Jugoslovanski Vladi le v vednost.¹⁴

Zgoraj omenjena dejstva dokazujejo, da odgovor Jugoslovanske Vlade ne ustreza dejstvu in zato ne more biti zadovoljiv. V skladu s tem nosi vso odgovornost za kršitev Sporazuma o medsebojnih posvetovanjih Jugoslovanska Vlada.

Veleposlaništvo želi ob tej priložnosti izraziti svoje spoštovanje Ministrstvu za zunanje zadeve.

¹⁴ Več o problematiki "tržaškega vprašanja" glej: J. Jeri, Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni, Ljubljana 1961; Trst 1941-1947. Od italijanskega napada na Jugoslavijo do mirovne pogodbe (Zbornik razprav), Koper 1988.

(11) Iz telegrama V. M. Molotova D. M. Armjaninovu,
za J. B. Tita ali E. Kardelja
(9. junij 1948)

... "CK VKP(b) je izvedel, da je jugoslovanska vlada razglasila Hebranga in Žujovića za izdajalca domovine. To razumemo kot namero, da ju bo CK KPJ fizično likvidiral. CK VKP(b) izjavlja, da bo v primeru, če CK KPJ uresniči to namero, CK VKP(b) imel politbiro CK KPJ za morilce. CK VKP(b) zahteva, da bi se preiskava v zadevi Hebrang-Žujović o t.i. dajanju 'nepravilnih' informacij CK VKP(b), vršila ob udeležbi predstavnikov CK VKP(b).¹⁵ Pričakujemo takojšen odgovor" ...

(12) Pismo CK VKP(b) Centralnemu komiteju KPJ
(19. junij 1948)

V odgovoru na pismo CK VKP(b) je Centralni komitej KPJ v svojem sklepu z dne 13. aprila sporočil, da sta tov. Žujović in Hebrang izključena iz CK KPJ in da je bila proti njima uvedena preiskava, ker sta sovjetskim organom dajala lažne in klevetniške informacije o stanju v Jugoslaviji, z namenom poslabšati odnose med Jugoslavijo in ZSSR.

Čez nekaj časa sta bila tov. Žujović in Hebrang aretirana, kasneje pa razglašena za sovražnika delavskega razreda.

Zaradi tega CK VKP(b) sklepa, da hočejo jugoslovanske oblasti Hebranga in Žujovića usmrtiti kot sovražnika delavskega razreda. V zvezi s tem je CK VKP(b) 9. junija poslal CK KPJ zahtevo, v kateri je vztrajal pri udeležbi svojih predstavnikov v preiskavi o dajanju 'znepravilnih' informacij sovjetskim organom, s strani Žujovića in Hebranga. CK VKP(b) je ob tem sporočil, da bo imel člane politbiroja CK KPJ za morilce, če bo zahteva CK VKP(b) o prisotnosti njenih predstavnikov na obravnavi zavrnjena, in če bodo z Žujovićem in Hebrangom obračunali.

V odgovor na to je tov. Kardelj, potem ko se je posvetoval s tov. Titom, 10. junija v Ljubljani izjavil: "Začuden smo nad tako zahtevo CK VKP(b). Prosimo sporočite, da politbiro CK KPJ ni nameraval in ne namerava fizično likvidirati Hebranga in Žujovića in da glede informacij danih s strani Hebranga in Žujovića ni nobene preiskave".

To je bil drugi odgovor CK KPJ glede usode tov. Žujovića in Hebranga, ki je popolnoma nasprotoval prvemu odgovoru z dne 13. aprila.

17. junija je CK VKP(b) prejel od CK KPJ nov - že tretji - odgovor glede zadeve Žujović-Hebrang, v katerem je rečeno, da sta Hebrang in Žujović v preiskavi pred državnimi organi; ob tem se izraža nezadovoljstvo glede zahteve CK VKP(b) ter odklanja predlog CK VKP(b) o udeležbi njegovih predstavnikov pri preiskavi v zadevi Žujović-Hebrang.

Jasno je, da ta odgovor ni pošten, ampak je prej izogibanje odgovoru.

Jasno je tudi, da je ta odgovor v popolnem nasprotju s prejšnjima dvema.

Nedvomno so se jugoslovanski voditelji zapletli pri vprašanju o zadevi Žujović-Hebrang, saj ob različnem času dajejo različne razlage, odvisno od konjunkturnih političnih potreb, samo da bi prikrili dejansko stanje nahitro zakuhane zadeve Žujović-Hebrang.

Samo tako se lahko pojasni zakaj CK KPJ odklanja predlog o udeležbi predstavnikov CK VKP(b) pri preiskavi v zadevi Žujović-Hebrang.

Glede na to, da je zadeva Hebrang-Žujović predana državnim organom, pomeni ta odgovor tudi to, da nosi odslej vso odgovornost za usodo Hebranga in Žujovića glavni predstavnik državne oblasti v Jugoslaviji - premier Tito.

¹⁵ Ko se je z dopisovanjem obeh CK začel oster ideološko-politični pritisk na jugoslovansko partijsko in državno vodstvo, je Beograd potegnil neobičajno potezo: na seji CK KPJ 12. in 13. aprila je načel "vprašanje odnosov socialistične Jugoslavije do prve dežele socializma - Sovjetske zveze v okoliščinah stalinske hegemonistične politike do manjših in šibkejših dežel". V razpravi je Tito lucidno analiziral vsiljeni spor kot državni spor in ne kot ideološki spor dveh partij: "Tovariši, imejte v vidu, da tu ne gre za nikakršne teoretske diskusije, za nikakršne napake KPJ, za nikakršne naše ideološke stranpoti. Ne smemo dopustiti, da smo porinjani v diskusijo o tem... Tovariši, tu gre predvsem za odnose med državama... Meni se zdi, da se oni poslužujejo ideoloških vprašanj, da bi opravičevali svoj pritisk na nas, na našo državo... Za to gre, tovariši..." (V. Dedijer, Dokumenti 1948, I, str. 227). Tedaj so sprejeli tudi tisti "zgodovinski" sklep, ki bo še kako odmeval v mednarodnem komunističnem gibanju: "nujno potrebno je najtesnejše sodelovanje med socialističnimi državami na temelju popolnega spoštovanja neodvisnosti in enakopravnosti" (Pisma CK KPJ in pisma CK VKP(b), str. 18-26). S takšnim odgovorom se nista strinjala le A. Hebrang in S. Žujović.

(13) Iz poročila ministra za zunanjo trgovino
ZSSR, A. I. Mikojana J. V. Stalinu
(28. julija 1948)

Tovarišu Stalinu J. V.

Marca letos smo dali Jugoslovanom soglasje za pogovore glede medsebojnih dobav blaga v mesecu juniju, kajti veljavnost Protokola k Sporazumu z dne 5. julija 1947 je potekla 1. junija. Jugoslovani so se izognili razgovoru o novem Sporazumu in zaprosili za podaljšanje medsebojnih dobav blaga do konca septembra, da bi bile končane neizpolnjene obveznosti po Sporazumu. V skladu s sklepom Sveta ministrov ZSSR z dne 21. junija smo jim tako soglasje dali. Zdaj so se Jugoslovani obrnili na nas tudi s prošnjo, naj jim do konca 1948 dobavimo 100 tisoč ton naftnih derivatov, plačali pa bi jih z dobavami svojega blaga v ZSSR ...

Čprav je blago, ki ga Jugoslovani nudijo, za nas zanimivo (razen boksita, tobaka in parketa), Ministrstvo za zunanjo trgovino predlaga, da se prošnja Jugoslovanov zavrne. Treba je namreč upoštevati, da bi Jugoslovani, ob tem ko se izogibajo pogovorom o sklenitvi novega Sporazuma, radi dobili potrebno blago potom kompenzacij.

Prosim Vaših navodil.

A. Mikojan

(14) Sklep 1. zasedanja Sveta SEV, 26.-28. aprila 1949,
"O odnosih z Jugoslavijo"

Zaradi sovražne politike, ki jo jugoslovanska vlada vodi do držav ljudske demokracije in ZSSR, ima Svet SEV za nujno, da do ustavitve take sovražne politike uvede naslednje ukrepe:

1. Priporočiti državam - udeleženkam Sveta, da čimprej pregledajo vse ekonomske sporazume, ki jih imajo z Jugoslavijo, z namenom da:
 - a) prenehajo dajati kakršnekoli kredite Jugoslaviji, kakor tudi, da prenehajo s kakršnokoli dobavo v Jugoslavijo na račun prej sklenjenih kreditnih sporazumov;
 - b) omejijo trgovanje z Jugoslavijo tako, da kupujejo le strateško pomembne surovine, in sicer: svinec in svinčeve koncentrate, cink in cinkove koncentrate, baker, živo srebro ter v omejenih količinah železovo rudo, les, konopno prejo, pirit;
 - c) občutno zmanjšajo Jugoslaviji prodajo in dobave blaga, ki je deficitarno v deželah - članicah Sveta, kakor tudi industrijske opreme, blaga vojaškega pomena ter prenehajo dobavljati Jugoslaviji oborožitev;
 - d) prenehajo nuditi Jugoslaviji kakršnokoli tehnično pomoč.
2. Države - članice Sveta lahko koristijo prevozne storitve prek jugoslovanskega ozemlja.
3. Na naslednjem zasedanju Sveta poslušati sporočila držav - članic o izpolnjevanju tega sklepa.

(15) Nota vlade ZSSR vladi FLRJ
(28. september 1949)

Med sodnim procesom, ki se je končal 24. septembra v Budimpešti proti državnemu prestopniku in vohunu Rajku in njegovim pomagačem, ki so bili poleg tega tudi agenti jugoslovanske vlade, je prišlo na dan, da vodi jugoslovanska vlada že dalj časa globoko sovražno dejavnost proti Sovjetski zvezi, pri tem pa to licemerno skriva za izjavami o "prijateljstvu" s Sovjetsko zvezo.

Sodni proces v Budimpešti je tudi pokazal, da so se voditelji jugoslovanske vlade ukvarjali in se še ukvarjajo s svojo sovražno dejavnostjo in rovarjenjem proti Sovjetski zvezi ne samo na lastno pobudo, ampak tudi po direktnem naročilu tujih imperialističnih krogov.

Dejstva, ugotovljena na tem procesu so tudi pokazala, da je zdajšnja jugoslovanska vlada popolnoma odvisna od tujih imperialističnih krogov in da se je spremenila v orodje njihove agresivne politike, kar je nujno moralo pripeljati in je dejansko pripeljalo k izgubi samostojnosti in neodvisnosti jugoslovanske republike.

Vsa ta dejstva pričajo o tem, da je zdajšnja jugoslovanska vlada grobo poteptala in raztrgala na koščke sporazum o prijateljstvu, medsebojni pomoči in povojnem sodelovanju med ZSSR in Jugoslavijo, ki je bil sklenjen 11. aprila 1945.

Na osnovi zgoraj navedenega Sovjetska Vlada izjavlja, da se Sovjetska zveza ne čuti odgovorno za obveznosti iz danega sporazuma.

Po nalogu Vlade ZSSR

Namestnik ministra za zunanje zadeve

A. Gromiko

Summary

THE NEW MOSCOW DOCUMENTS ON THE INFORMBUREAU

Avgust Lešnik

In our national as well as in foreign science extremely much has been written about the causes and consequences of the Yugoslav-Soviet dispute in the time of the Informbureau. Judging from the quality of the published material, however, particularly from the way of interpreting facts, one could say the theme of the 'year 1948' is far from being worked. With the opening of Russian archives impartial circumstances for political, ideological and historiographic valorization of the 'year 1948' are only coming into existence. Those of us who take an interest in the problems of the Informbureau have always maintained that the archival materials of crucial importance for the affirmation or rejection of the hypothesis within the complex of the 'year 1948' are not kept in the archives of former Yugoslavia and of Western countries, but in Russian ones. Here 15 documents from the Archives of Foreign Ministry of the former Soviet Union, illuminating particularly the growing tension in the relations between Yugoslavia and the Soviet Union in the first half of 1948 are published for the first time in Slovene.

SLOVENSKA MATICA, SI-1001 Ljubljana, Kongresni trg 8,
pp. 458, tel.: (061) 12-63-190

je tudi v letu 1995 izdala več za zgodovinarje posebej zanimivih knjig, ki jih člani Zveze zgodovinskih društev Slovenije lahko kupijo po članskih cenah SM:

Iskra Čurkina
**RUSKO-SLOVENSKI KULTURNI STIKI
OD KONCA 18. STOLETJA DO LETA 1914**

Temeljno delo, nastalo v dolgih letih iskanja novega gradiva v ruskih in slovenskih arhivih in knjižnicah, posveča posebno pozornost delovnim stikom jezikoslovcev (mdr. Kopitarja, de Courtenaya), slovenskemu odnosu do rusko-turške vojne 1877–1878 in slovenskim emigrantom v Rusiji.

Albert Rejec – Tone Černač – Jože Vadnjak
PRIČEVANJA O TIGRU

Dr. Tatjana Rejec je uredila in z informativnimi opombami opremila tri spominska besedila o slovenski primorski protifašistični organizaciji TIGR, katere pomen je bil v času povojne komunistične prevlade načrtno zamočevan. Rejčevo pričevanje je prišlo naravnost iz policijskih arhivov, saj je nastalo med zasliševanji »u kancelariji Ozne za Jugoslaviju« v Beogradu marca in aprila 1945 ter marca 1946.

Dragotin Cvetko
V PROSTURU IN ČASU: SPOMINI

Spomini muzikologa akademika prof. dr. Dragotina Cvetka (1911–1993) so zanimiv prispevek k poznavanju slovenske glasbene zgodovine in kulturno-političnih dogajanj od tridesetih let našega stoletja. Za zgodovinarje je posebej pomembno pričevanje o času druge svetovne vojne in o delu na »Zwittrovem« partizanskem Znanstvenem inštitutu.